Reize door het Aapenland

J.A. Schasz M.D., 1788
Geschreven door Peter Altena

Toen in 1788 *Reize door het Aapenland* verscheen, had Nederland opgewonden jaren achter de rug. Een Pruisische interventie had het jaar ervoor een dreigende burgeroorlog voorkomen, maar de stemming was verre van bedaard. Veel politiek actieve landgenoten waren op de vlucht geslagen, iedereen was nerveus. In die tijd nodigde de *Reize* lezers uit om na te denken over wat er eigenlijk allemaal gebeurd was.

Apenwens: mens worden

In de satirische reisroman *Reize door het Aapenland*, vlucht een man uit de mensenwereld. In het meest nabije buitenland is de ontvangst ronduit vijandig:

> *Heb je wel geld bij je?*
> Dat was de eerste vraag die me in het vreemde land gesteld werd
> En waarom wil je dat weten? – vroeg ik.
> *Omdat je, als je een beroep doet op onze gastvrijheid en medemenselijkheid, je wel een dikke portemonnee nodig hebt om echt van die gastvrijheid en medemenselijkheid te genieten.*
> Huh, hoe kan een ongelukkige vluchteling –
> *Twee keer zo veel betalen als iemand die ons land als toerist bezoekt.'*
> En waarom is dat?
> *Simpel, omdat je geen keus hebt, omdat je je ongevraagd en zonder aankondiging hier komt melden en omdat we erg hechten aan broederschap.*
> Is er niet een route naar een ander land?
> *Zeker! Kijk die weg daar, die gaat naar het Apenland*

Zo gaan mensen met vluchtelingen om. De man slaat de weg naar het aangewezen land in en vindt een nieuw thuis in een wereld die door apen bevolkt wordt. Die weten niet veel van die mensenwereld. Wel zijn ze ervan overtuigd dat mensen superieur zijn aan apen. Wanneer de apen de vluchteling opmerken, weten ze zeker dat hij vroeger een aap moet zijn geweest.

De apen hebben een grote droom: zij willen 'mens worden'. De lezers en de vluchteling weten na de eerdere ervaring aan de grens dat dat niet zo'n goed idee is. Het verlangen verenigt de apen, maar de weg naar menswording zorgt voor verdeeldheid. Moet dat door beschaving en veredeling, door scholing dus, of kan het alleen maar door ontharing en het afkappen van de staart?

De gast in het apenland ziet de strijd van de apen vol verbazing aan. Die verbazing maakt plaats voor ontzetting, als hij ziet hoe het streven naar menswording het slechtste in de apen naar boven brengt.

Mensen beter maken

De schrijver van *Reize door het Aapenland* is Gerrit Paape, maar zijn naam stond in 1788 niet op het omslag. Hij verschool zich en koos een ander, eerder gebruikt pseudoniem: Dr J.A. Schasz M.D.. Hij deed alsof hij als een geneesheer de ziekten van zijn tijd kon bestrijden. In werkelijkheid kwam Paape uit een kinderrijk en arm gezin in Delft. Hij had zich opgewerkt: eerst was hij porseleinschilder en later werd hij schrijver en politicus. Hij had geleerd dat een grap wonderen deed: je kon je lezers plezier bezorgen én de woede van je vijanden opwekken. In deze tijd was er een oplopende politieke strijd tussen de patriotten – die streden voor verandering van het politieke bestel en voor meer zeggenschap – en oranjegezinde aanhangers van de stadhouder. Paape kwam naar voren als patriots activist. Toen zijn tegenstanders in 1787 de macht kregen, werd hij eerst 'gezocht' en later verbannen. Hij vertrok naar het buitenland, maar zijn lezers bleven in de Nederlandse Republiek. Om de censuur te omzeilen, moest hij in wat hij schreef en publiceerde omweggetjes nemen.

Satire

De goede lezer van toen snapte die omweggetjes wel. De ontvluchting in het boek sloeg natuurlijk op de vlucht van veel patriotten, zoals Paape. Een van de apenpartijen in het verhaal heette naar de aanvoerder 'Vijfianen', de nummers vijf. Dat was een verwijzing naar stadhouder Willem de Vijfde, mikpunt van de patriotten. Het is duidelijk dat het hier gaat om de strijd tussen de revolutionairen, die een wezenlijke verandering willen, en de aanhangers van de stadhouder, die met hun uiterlijk vertoon de wereld kapot maken. Maar misschien meer nog dan een politieke richting bespot het boek menselijke dwaasheid. Wie de apen in het 'Aapenland' goed volgt, denkt vooral zijn domme buren bezig te zien. Zoals de buren denken jou te zien. Mannetjesapen denken dat de vrouwtjesapen dom en geil zijn, de vrouwtjes weten dat je de mannen gemakkelijk beet kunt nemen. Is de ander nu gek, of zijn we het zelf ook?

Omweggetjes horen bij het genre van de satire, waarin mensen worden bespot die niet deugen. Een omweggetje is pas echt effectief als de lezer, misschien als één van de weinigen, dit door heeft en begrijpt wie hier belachelijk gemaakt wordt. Bij satire van vroeger is dat voor ons heel lastig. We leven niet meer in het verleden en begrijpen niet meer alles van toen. Maar bij goede satire vind je ook omweggetjes naar het heden. De scène van de vluchteling bijvoorbeeld is niet alleen van 1788, maar ook van nu. De vergaderingen van de apenpartijen lijken als

twee druppels water op vergaderingen in de Tweede Kamer en in achterafzaaltjes waar mensen elkaar met woorden bestrijden. En dan de apen die van hun staart bevrijd willen worden: zij lijken op mensen die volle lippen willen en een nieuwe neus. *Reize door het Aapenland* is nog steeds actueel.

Podcast: *Reize door het Aapenland*

Vier studenten Nederlandse Taal en Cultuur aan de UvA actualiseren *Reize door het Aapenland* van Gerrit Paape uit 1788 als een podcast.

Podcast: Verhalen voor het slapengaan (1)

In deze aflevering bespreekt student Nederlands Mike van Holsteijn *Reize door het Aapenland*, dat in 1788 verscheen. Het werd geschreven door J.A. Schasz M.D., dat waarschijnlijk het pseudoniem was van Gerrit Paape. Mocht hij dit hebben geschreven, dan heeft hij dat gedaan in de periode dat hij in Duinkerke als patriot ondergedoken zat. Een jaar later werd hij wegens majesteitsschennis verbannen uit vier gewesten. Met *Reize door het Aapeland* schreef hij een politieke satire over een man die reist naar het land van de apen, waar de apen mens willen worden door hun staarten af te hakken.

Application error: a client-side exception has occurred (see the browser console for more information).

Podcast: Verhalen voor het slapengaan (2)

Tweede deel van de bespreking van *Reize door het Aapenland* door student Nederlands Mike van Holsteijn.

Application error: a client-side exception has occurred (see the browser console for more information).

Podcast: Verhalen voor het slapengaan (3)

Derde deel van de bespreking van *Reize door het Aapenland* door student Nederlands Mike van Holsteijn.

Application error: a client-side exception has occurred (see the browser console for more information).

Verder lezen

- J.A. Schasz M.D., *Reize door het Aapenland*. Editie Peter Altena, met een voorwoord van Gerrit Komrij. Nijmegen: Vantilt, 2007.
- J.A. Schasz, *Reize door het aapenland* (ed. P.J. Buijnsters). Zutphen: W.J. Thieme, 1972.
- Bulkboek Online: *Een reis door het Apenland*, 2020.
- Peter Altena, 'De autobiografie van een Delfts patriot. Over *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap* (1792) van Gerrit Paape'. In: *Spektator* 19 (1990), p. 11-34.
- J.J. Kloek, 'De onkenbare werkelijkheid van Doctor Schasz. Of: de Enigma-variaties van Gerrit Paape'. In: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 24 (2001), p. 163-170.
- Peter Altena, *Gerrit Paape (1752-1803). Levens en werken*. Nijmegen: Vantilt, 2012.
- *Reize door het Aapenland* (onder pseudoniem J.A. Schasz) in de DBNL.

https://www.literatuurgeschiedenis.org/teksten/reize-door-het-aapenland